

Μέρος 1^ο: Βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις

Εισαγωγή

Ένα μεγάλο και κρίσιμο ερώτημα στη σημερινή εποχή της ευρείας διάδοσης της τεχνολογίας και των ηλεκτρονικών μέσων ψυχαγωγίας και επικοινωνίας αφορά το πώς έχει επηρεαστεί η φαντασία των παιδιών. Συγκριτικά με τις προηγούμενες γενιές τα παιδιά πλέον δέχονται διαφορετικά ερεθίσματα ήδη από την πρώιμη παιδική ηλικία. Η κούκλα, το παραμύθι, το αυτοκινητάκι, οι απλές κατασκευές, το ομαδικό παιχνίδι, η ζωγραφική, τα διδακτικά κινούμενα σχέδια και θεατρικά δρώμενα, τείνουν να παραμερίζονται ολοένα και περισσότερο από την ενασχόληση με ηλεκτρονικού τύπου παιχνίδια και με την αφιέρωση πολλής ώρας σε κινούμενες και γοργά εναλλασσόμενες εικόνες (σύμφωνα και με την MOHL, 2015). Το αποτέλεσμα είναι να καθίσταται το παιδί παθητικός δέκτης πληροφοριών, με συνεχώς μειούμενη προσωπική συμμετοχή και συνδιαμόρφωση των δεδομένων που βλέπει και βιώνει.

Ασφαλώς η τεχνολογία έχει μπει για τα καλά στη ζωή μας και είναι απαραίτητο εργαλείο στην καθημερινότητά μας. Όμως δεν αρκεί από μόνη της για τη συγκρότηση των βασικών δεξιοτήτων του παιδιού. Στην παρούσα μελέτη θα παρατεθούν τα βασικά ποσοτικά και ποιοτικά χαρακτηριστικά του όρου «φαντασία», θα αναδειχθεί η σχέση του με την εξέλιξη του παιδιού τόσο γνωστικά όσο και ψυχοσυναισθηματικά, και θα συζητηθούν μέθοδοι υποστήριξης και ενίσχυσης του φανταστικού παιχνιδιού του παιδιού. Διευκρινίζεται πως το ηλικιακό εύρος των παιδιών, στα οποία αναφερόμαστε, κυμαίνεται από 18 μηνών έως 6 ετών, δηλαδή έως την έναρξη φοίτησης στην Α΄ Δημοτικού.

Ορισμός της λέξης «φαντασία»

Έως σήμερα δεν έχει δοθεί ένας σαφής ορισμός της έννοιας «φαντασία». Ετυμολογικά προέρχεται από την ίδια ρίζα «φαίνω»/εμφανίζομαι, όπως και το «φάντασμα», που βεβαίως δεν σχετίζεται με την καλλιτεχνική εικόνα ενός πνεύματος με άσπρη περιβολή, αλλά με την αρχαία ελληνική, και δη ομηρική, παράσταση της υπερφυσικής εμφάνισης σε έναν άνθρωπο ενός προσώπου, ζωντανού που μένει μακριά ή νεκρού, κατά κανόνα την ημέρα, η οποία σκοπό έχει να τον βοηθήσει να βρει λύση σε κάποιο σοβαρό πρόβλημα που τον απασχολεί. Η εμφάνιση ενός τέτοιου προσώπου κατά τη διάρκεια του ύπνου ονομαζόταν «ενύπνιον», στα πλαίσια ενός ζηηρού ονείρου.

Με τον όρο «φαντασία» αναφερόμαστε σε μία εσωτερική νοητική και συναισθηματική διεργασία, ήδη από την ηλικία των 18 μηνών, κατά την οποία το παιδί ανακαλεί, συνδυάζει και προσαρμόζει εικόνες, γνώσεις και πρώτες εμπειρίες σε παραστάσεις που ξεπερνούν τους συμβατικούς κανόνες της λογικής και της πραγματικότητας. Για παράδειγμα, τοποθετούμε μπροστά στο παιδί ένα πλαστικό αλογάκι και μία κούπα. Λέμε στο παιδί «το αλογάκι διψάει, θα το πας να πιει νερό;», και το παιδί όντως προβαίνει σε αυτή την κίνηση, δηλαδή παίρνει το αλογάκι και το πηγαίνει στην κούπα να «πιει νερό». Ένα άλλο παράδειγμα είναι η χρήση από το παιδί ενός παιχνιδιού-φορηγού, το οποίο γεμίζει με άμμο και χαλικάκια, ώστε να φτιάξει ένα σπιτάκι κατά το δικό του «γούστο».

Τονίζεται πως στο κομμάτι της φαντασίας και του φανταστικού παιχνιδιού το παιδί γνωρίζει πως αυτό που κάνει δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, αλλά προσπαθεί να γίνει «πρωταγωνιστής» σε έναν δικό του κόσμο. Επομένως, η φαντασία έχει συνδεθεί με τη δημιουργικότητα και την έμφυτη τάση του παιδιού, και όχι μόνον, να εξερευνάει και να ερμηνεύει τον κόσμο με βάση τη δική του ιδιοσυγκρασία και αντίληψη. Το παιδί προσπαθεί με αυτόν τον τρόπο στα πρώτα χρόνια της ζωής του να νοηματοδοτήσει το άγνωστο ακόμα περιβάλλον γύρω του.

Αξίζει να σημειωθεί πως ο όρος «φαντασία» εννοεί και την ελεύθερη σύνθεση και απόδοση μουσικού κομματιού, π.χ. «Φαντασία του

Μότσαρτ», οπότε βλέπουμε πως η φαντασία και η ελευθερία αποτελούν έννοιες κοντινές.

Βασικά χαρακτηριστικά του φανταστικού παιχνιδιού

Κατά τον WYGOTSKI, το βασικό είδος συμπεριφοράς και δράσης του παιδιού έως τα 6 έτη της ζωής του είναι το παιχνίδι. Ο δε PIAGET θεωρούσε ότι μέσω της παρατήρησης του παιδικού παιχνιδιού μπορούν να εξαχθούν πολλά χρήσιμα συμπεράσματα για την ψυχική του εξέλιξη. Η Anna FREUD (1966) ανέδειξε τη σημασία του παιχνιδιού με την κούκλα για την ψυχοσυναισθηματική ωρίμανση του παιδιού. Κατά τους SCHÖNBERGER/JETTER/PRASCHAK (1999), το παιχνίδι του παιδιού αποτελεί δίαυλο επικοινωνίας μεταξύ αυτού και του ενηλίκου ή του θεραπευτή, διαπίστωση πολύτιμη στην Ειδική Αγωγή. Ο ΑΙ. MITSCHERLICH (1965) προσθέτει στο όλο πλαίσιο την ενασχόληση του παιδιού με παιχνίδια στη λάσπη και γενικώς στη φύση, όπως επίσης την αλληλεπίδρασή του με τα ζώα. Σύμφωνα με τον HINZ (1997), από τις δεξιότητες του παιδιού στο πρώιμο παιχνίδι μπορούν να ανιχνευθούν κάποια πρώτα σημάδια μη φυσιολογικής ανάπτυξής του.

Αυτό που έχει σημασία είναι ότι το παιδί έως την ηλικία των 6 ετών ακολουθεί έναν τύπο μάθησης πιο πολύ ασυνείδητο και βιωματικό, και σαφώς λιγότερο σειροθετημένο. Αντιθέτως, η έναρξη φοίτησης του παιδιού στην Α΄ Δημοτικού σηματοδοτεί πανηγυρικά τη μετατροπή της μαθησιακής διαδικασίας του παιδιού σε πιο δομημένη και συνειδητή, με συγκεκριμένα ερεθίσματα (OERTER, 2012). Αναμφίβολα η βιωματική μάθηση συνεχίζεται στον άνθρωπο, έως το τέλος της ζωής του, πλην όμως με διαφορετική ποιότητα και διαφορετικά χαρακτηριστικά. Μάλιστα, κατά την REIMERS-TOVOTE (1999) η δημιουργική σύνθεση βιωματικής και δομημένης μάθησης έχει αποτελέσει κινητήριο δύναμη για ανώτερες πνευματικές λειτουργίες του ανθρώπου, όπως φιλοσοφία, ιατρική, αθλητισμό, τέχνη, κλπ.

Το παιδικό φανταστικό παιχνίδι μπορεί να είναι είτε ατομικό είτε ομαδικό. Στη δεύτερη περίπτωση, τα παιδιά παίρνουν έναυσμα από κάποια ιστορία ή κάποια τηλεοπτική εκπομπή (πλέον κι από άλλες πηγές, π.χ. Youtube) ή και από παρότρυνση κάποιου μεγαλύτερου παιδιού/ενηλίκου, και συγκροτούν ομάδες που συναγωνίζονται η μία

την άλλη, ή ενώνονται σε μία ομάδα για να αντιμετωπίσουν έναν υποτιθέμενο αντίπαλο. Χαρακτηριστική είναι η ταύτιση του κάθε παιδιού με κάποιον ήρωα, κατά την οποία υιοθετεί συμπεριφορά, λέξεις/φράσεις, ακόμα και τύπο ένδυσης. Το τελευταίο διαφαίνεται πλειστάκις στις Αποκριές και στην επιλογή κουστουμιών εκ μέρους των παιδιών, ιδίως των αγοριών. Στην προσχολική ηλικία, πάντως, το φανταστικό παιχνίδι του παιδιού εδράζεται στον γνωστό «εγωκεντρισμό» του, όπου το κάθε παιδί ατομικά θέλει να βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος. Αυτό σημαίνει ότι ακόμα και στο ομαδικό παιχνίδι, το κάθε παιδί έχει πολύ ισχυρή θεώρηση των πραγμάτων από τη δική του σκοπιά, οπότε μόνον εν μέρει θα μπορέσει να αποδεχθεί και να αφομοιώσει μία συλλογική σκέψη ή πρακτική. Αυτό έχει μεγάλη βαρύτητα στο κομμάτι της παιδαγωγικής και της όποιας θεραπευτικής παρέμβασης.

Στο παιδικό παιχνίδι, εν προκειμένω στο ατομικό κατά κύριο λόγο, το παιδί εξασκείται αισθητηριακά και κινητικά προσπαθώντας να ικανοποιήσει τις εκάστοτε επιθυμίες του. Σημειώνεται πως το παιδί δεν δέχεται τις «πιέσεις» και τα «πρέπει» του κανονικού περιβάλλοντος στα θέματα της καθημερινότητας και της συμπεριφοράς του. Έτσι καλύπτει υποκειμενικά ελεύθερα και σαφώς δημιουργικά τον χρόνο του μέχρι να μπει πλέον προσαρμοσμένο στα «πρέπει», αρχικά με ήπιο τρόπο στο προσχολικό πλαίσιο και κατόπιν πιο συντεταγμένα στο Δημοτικό (OERTER, 2012). Μέσω του φανταστικού παιχνιδιού το παιδί συνθέτει συνειδητή και μη-συνειδητή μάθηση, δεδομένου ότι είναι σε θέση να περιγράψει τι ακριβώς κάνει, ενώ μπορεί να κατασκευάσει μόνο του μία πραγματικότητα. Ακριβώς αυτή η σύνθεση λειτουργεί στο παιδί ως μέσον εξερεύνησης του κόσμου και του άμεσου περιγύρου, ομοίως της πρώιμης ταξινόμησης των ποικίλων ερεθισμάτων. Το παιδί στα πρώτα χρόνια της ζωής του συχνά αισθάνεται πως «κατακλύζεται» από ερεθίσματα και πληροφορίες που αδυνατεί να δεχθεί εξ ολοκλήρου, οπότε στήνει δικές του βασικές στρατηγικές για την οριοθέτησή του στο περιβάλλον του.

Κατά τον PIAGET αυτό το σχήμα σχετίζεται άμεσα με τον ψυχολογικό μηχανισμό στο παιδί της προσαρμογής (αφομοίωση-συμμόρφωση). Δηλαδή το παιδί προσπαθεί να προσαρμοστεί στο περιβάλλον του βήμα-βήμα, αρχικά προσπαθώντας να ερμηνεύσει τον κόσμο μέσα από το δικό του, αμιγώς εγωκεντρικό, πρίσμα, και κατόπιν μέσω της

σταδιακής συμμόρφωσης των δικών του επιθυμιών στα δεδομένα του κόσμου. Το φανταστικό παιχνίδι ακριβώς αυτόν τον μηχανισμό εξυπηρετεί, με τρόπο που προέρχεται από τον ίδιο τον ψυχισμό του παιδιού. Μάλιστα, ο OERTER (2012) θεωρεί πως αυτός ο μηχανισμός βρίσκεται αγκυροβολημένος και εγγεγραμμένος στα γονίδια του ανθρώπου δια μέσου της μακρόχρονης εξέλιξής του, ενώ ο JUNG παραπέμπει στο συλλογικό ασυνείδητο του ανθρώπινου γένους, καθώς το φανταστικό παιχνίδι αποτελεί κοινό χαρακτηριστικό των παιδιών ανά τον κόσμο σε όλες τις εποχές και σε όλους τους πολιτισμούς.

Στο επόμενο μέρος της μελέτης μας θα αναδείξουμε με περισσότερες λεπτομέρειες τη σύνδεση του φανταστικού παιχνιδιού με επιμέρους γνωστικούς και ψυχοσυναισθηματικούς τομείς.

Παραπομπές:

Αλεξάνδρου, Δρ. Αλέξανδρος: «Ειδική – Θεραπευτική Παιδαγωγική», Εκδόσεις Ζαχαράκη, Αθήνα, 2013

Αλεξάνδρου, Κωνσταντίνος: «Μαθησιακές Δυσκολίες», Εκδόσεις Δανιά, 1995

Freud, Anna: “The Ego and the Mechanisms of Defense”, International Universities Press Incd., Madison-CT, USA, 1966

Hansen, D.: „Spracherwerb und Dysgrammatismus“, Taschenbuch, Reinhardt UTB, Stuttgart, 2003

Heckhausen, J.: „Motivation und Handeln“, Springer Verlag, Berlin, 2006

Jung, C.-G.: “Archetypes and the Collective Unconscious”, Volume 1/9 of “The Collected Works”, Princeton University Press, Princeton-NJ, USA, 1st edition, 1969

Lazarus, R. S. / Folkman, S.: “Stress, appraisal, and coping”, 1984, Springer, New York (USA).

Mitscherlich, Al.: „Die Unwirtlichkeit unserer Städte“, Edition Suhrkamp SV, Band 123, Berlin, 2008 (1st edition 1965)

Mohl, Annette: „Erziehung – Kinder brauchen Matsch“, 07.05.2015,
<https://www.stuttgarter-nachrichten.de/inhalt.erziehung-kinder-brauchen-matsch.c685e87f-ccb4-4c54-8885-6349252140c6.html>

Oerter, R.: „Lernen en passant – Wie und warum Kinder spielend lernen“, Diskurs Kindheits- und Jugendforschung, Heft 4-2012, S. 389-403, Verlag Barbara Budrich, Stuttgart

Oerter, R. / Montada, L.: „Entwicklungspsychologie“, Beltz Verlag, Weinheim, 2008, 6. vollständig überarbeitete Auflage
Schönberger, F./Jetter, K.-H./Praschak W.: „Bausteine der Kooperativen Pädagogik“, Bernhardt, Stadthagen, 1999

Seminarunterlagen: „Entwicklungspsychologie“, Dr. D. Hinz, Wintersemester 1996-1997, Universität Hannover

Seminarunterlagen: „Lernen lernen – Einführung in das Studium der Sonderpädagogik“, Prof. Dr. H. Oehlschläger, Sommersemester 1996, Universität Hannover

Seminarunterlagen: „Zur geschichtlichen Entwicklung des Toleranzbegriffes“, Dr. Irmela Reimers-Tovote, Sommersemester 1999, Universität Hannover

Seminarunterlagen: „Kommunikation und Pädagogik“, Marion Rook, Sommersemester 1996, Universität Hannover